

УДК 330.1

А. О. Сітковська,

к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ТЕОРІЇ І МЕТОДИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

A. Sitkovska,

Ph.D., assistant professor, Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

THEORY AND METHODS OF ANALYSIS OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES AGRARIAN SPHERE OF ECONOMY

У статті розглянуто концептуальні підходи, що відображають різні системи поглядів стосовно аналізу діяльності, господарюючих суб'єктів, які утворюють базові теорії. Виділено такі базові підходи оцінки господарської діяльності як дохідний, витратний і порівняльний. Розглянуто застосування фундаментального і технічного аналізу при проведенні оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств. Розглянуто при здійсненні фундаментального аналізу теорію рефлексивності, яка уточнює залежність економічних показників господарської діяльності від суб'єктивних уявлень його учасників про можливі ринкові зміни. Узагальнено досвід класифікації існуючих методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Виявлено, що методи оцінювання залежать від різноманітних факторів, а саме кількості вихідної інформації, завдання проведення оцінки, рівень професійної підготовки експерта-оцінщика та особи, що приймає рішення та інші.

The article discusses conceptual approaches that reflect the different belief systems on the analysis of economic entities, which form the basic theory. Highlight these basic approaches estimates of economic activity as a profitable, cost and comparative. Application of fundamental and technical analysis to assess the competitiveness of enterprises. We consider the implementation of fundamental analysis theory reflectivity, which specifies the dependence of economic indicators of economic activity on subjective perceptions of the participants about possible market changes. The experience of the existing classification methods for assessing competitiveness. Revealed that the evaluation methods depend on various factors such as the number of original information, job evaluation, the level of training expert valuers and the person who makes the decision and others.

Ключові слова: аналіз, конкурентоспроможність, концепція, оцінка, метод.

Key words: analysis, competitive, concept, opinion, method.

ВСТУП

Моделювання розвитку вітчизняної аграрної сфери економіки є перехідною формою її подальшої розбудови на нових засадах глобального світу. Поява у зв'язку з цим нових форм господарювання є необхідним механізмом адаптування національних інституціональних особливостей до запровадження в Україні механізмів і підходів досліджень розвинутих країн. Перетворення, що відбуваються в аграрній сфері економіки держави, передбачають утвердження нових інститутів, модернізацію економічних процесів. Формування нової системи інститутів, вимагає від аграрних товаровиробників активної участі у всіх сферах суспільного відтворення і підвищення результативності виробничої діяльності. Ефективність ведення господарської діяльності підприємства як на внутрішньому так і на зовнішніх ринках є важливим елементом системи забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства, яка висвітлює сильні і слабкі сторони діяльності підприєм-

ства, виокремлює можливості та потенційні загрози, результатом є можливість ефективно планувати та розвивати діяльність на основі конкурентних переваг. Це потребує всебічного вивчення та об'єктивної економічної оцінки ситуації, що складається в аграрній сфері економіки. Виникає потреба в науковому розгляді розвитку теорії і методів аналізу конкурентоспроможності підприємств, які спрямовані на підвищення ефективності їх функціонування й, зокрема, активізації формування та розробки стратегії конкурентоспроможності. Проблема очевидна, тому необхідна відповідна оцінка теорій і методів аналізу конкурентоспроможності у господарській діяльності підприємств, яка б врахувала інтереси інвесторів, споживачів, держави.

Однак як не склалося єдиного розуміння суті поняття конкурентоспроможності підприємства, так не існує єдиних методів її аналізу. Це обумовлює неоднозначність теорій і методів аналізу конкурентоспроможності у господарській діяльності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні проблеми конкурентоспроможності досліджують досить широко у світовій літературі. Питання соціально-економічного розвитку країн і формування їх конкурентоспроможності знайшло відображення в роботах класиків: А. Сміта, М. Портера, Й. Шумпетера, В. Ковальської [1], З. Герасимчук [2]. На сьогоднішній день велика кількість науковців присвячує свої дослідження питанням саме оцінки конкурентоспроможності оскільки рівень конкурентоспроможності підприємства має велике значення для його активної діяльності і розвитку. Так, розгляд даних питань здійснюється у наукових працях В. Беляєва, В. Дикань [3], Л. Закревської, Ю. Іванова [4], Л. Костюк, О. Кузьміна, Д. Погребняка [5], В. Сахно [6], О. Сомової, Р. Фатхутдінова, В. Яцури [7] та ін. Кожним з авторів запропонована власна класифікація існуючих методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, однак багато теоретичних питань з оцінки конкурентоспроможності підприємств через їх багатогранність, залишаються маловивченими й не вирішеними, що і зумовило вибір теми наукової статті.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Метою дослідження є розгляд існуючих вітчизняних і закордонних підходів щодо теорії і методів аналізу конкурентоспроможності підприємства, а також систематизація і характеристика основних груп даних методів.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний етап функціонування і розвитку національної аграрної сфери економіки пов'язаний з його перебудовою в напрямку підвищення конкурентоспроможності, адже цього вимагають не лише внутрішні, а й чинники зовнішні (процеси глобалізації), зокрема, вступ країни до Світової організації торгівлі та інтеграція з країнами ЄС. Ці виклики повинні супроводжуватися якісно новими кроками по створенню умов щодо підвищення конкурентоспроможності як продукції так і підприємств аграрного сектора. Особливо в умовах нестійкої економічної ситуації в економіці країни в цілому підвищується рівень ризику діяльності суб'єктів господарювання та виникає додаткова необхідність у пристосуванні до мінливих ринкових умов. Найбільш актуальне це завдання для підприємств аграрного сектора, які особливо чутливі до впливу зовнішніх факторів. Розраховувати на успіх можна лише за

умови достовірної та об'єктивної оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства являє собою визначення її рівня, що дає певну відносну характеристику здатності підприємства конкурувати на певному ринку. Так, Д. Погребняк зазначає, що конкурентоспроможність підприємства може бути визначена як комплексна порівняльна характеристика, яка відображає ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, по відношенню до сукупності показників конкурентів [5].

Відображення різних систем поглядів при дослідженні конкурентоспроможності підприємства та основних ідей аналізу діяльності господарюючих суб'єктів утворюються базовими теоріями. Базовими теоріями, що являють собою сукупність наукових положень, логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, вважають теорії чистої привведеної вартості, збереження вартості, чесної гри, асиметричності інформації, ринкової ефективності, тобто основні теорії фінансів.

Врахування особливостей національної аграрної сфери економіки, пов'язаних зі специфікою соціально-економічних відносин, умов виробничої діяльності необхідне при використанні положень економічної теорії. Наприклад, принципи ринкової економіки такі, як ринкова кон'юнктура, економічне регулювання поведінки суб'єктів ринкових відносин, наявність конкуренції, реалізуються з певними обмеженнями вітчизняної економіки.

Проводячи аналіз виробничої діяльності господарюючих суб'єктів можна використати такі концептуальні підходи, а саме: облік дії економічних законів; використання базових підходів щодо оцінки їх діяльності; застосування фундаментального і технічного аналізу.

Дослідження конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів з позицій різних економічних законів спирається на реальну залежність конкуренції від певних економічних закономірностей. Основою при оцінці конкурентоспроможності виступає категорія вартості як цінності, вираженої в грошах. Результати виробничої, комерційної та інших видів діяльності підприємств у формі реалізації можливостей потенційних покупців придбати і бажань продавців реалізувати продукцію на певних умовах відображають закони попиту та пропозиції на ринку. Встановлення ринкової рівноваги прямо залежить від впливу еластичності ринку в цілому і ринку конкретних то-

варів. Еластичність вимірює ступінь чутливості попиту і пропозиції до різних факторів. Базові підходи до оціночної діяльності господарюючих суб'єктів (рис. 1).

Дохідний підхід при оцінці конкурентоспроможності є найбільш поширеним, так як будь-якого виробника, насамперед, цікавить можливість отримання доходу. Відповідно до даного підходу враховується зміна в майбутньому поточної вартості грошових коштів, тобто враховується дисконтування.

Витратний підхід відображає поточний фактичний стан матеріального і нематеріального забезпечення конкурентоспроможної діяльності виробника.

Порівняльний підхід передбачає наявність подібних товарів для оцінки конкурентоспроможності. При цьому вони за більшістю оціночних ознак, параметрів і характеристик повинні бути співставні з оцінюваними товарами при мінімальній кількості реально обґрунтованих коригувань, ціни повинні бути фактичними, а число подібних товарів має бути достатнім. На підставі конкретних показників порівняння зіставляються з середньою або базисною величиною, а далі можна моделювати вартість оцінки підприємства за допомогою необхідних змін у вартісному чи відсотковому вимірі.

При достатньому обсягу інформації для оцінки підприємства можливо застосовувати всі три підходи, використовуючи якомога більше число методів оцінки. Тоді при узгодженні результатів оцінки, отриманих різними методами, вірогідність отримати більш точне значення значно зростає. Використання кожного методу оцінки, з урахуванням його доцільності, визначається такими показниками: достатньою кількістю вихідної інформації, можливістю відображення кон'юнктури ринку і поточної вартості грошових коштів тощо.

Здійснюючи оцінку конкурентоспроможності господарської діяльності підприємств слід враховувати, що експертна оцінка, заснована на досвіді, професійних навичках та знаннях, інтуїції експерта-оцінювача. Тобто дана діяльність, з одного боку, становить основу інтуїтивного (експертного) підходу, а з іншого

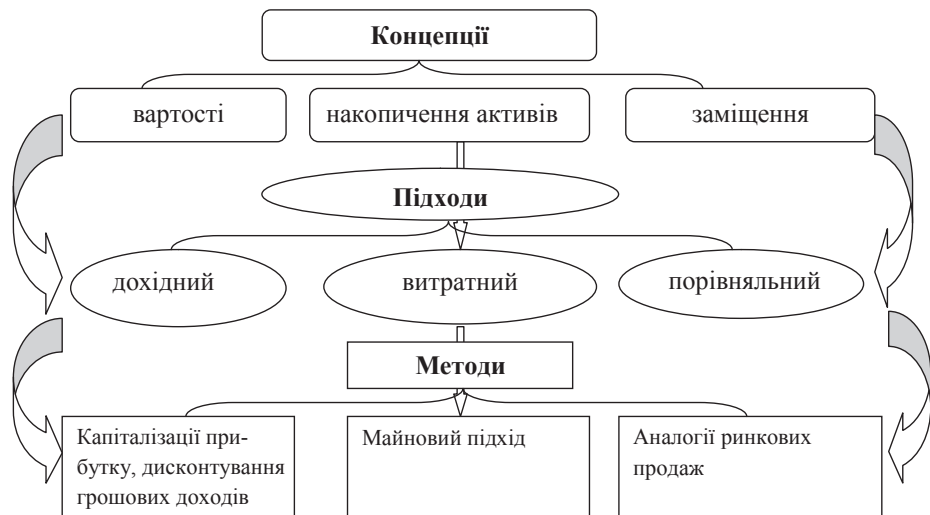

Рис. 1. Базові концепції та підходи до оцінки конкурентоспроможності

— базується на теоріях оцінки, фундаментальному та технічному аналізі [8].

Використання загальноновизнаних методичних підходів фундаментального і технічного аналізу відноситься до основних концептуальних підходів оцінки конкурентоспроможності підприємств.

Методи фундаментального аналізу ґрунтуються на вивченні показників діяльності підприємств і враховують значну кількість чинників. Фундаментальний аналіз складається з двох етапів. Перший — включає аналіз стану аграрної сфери економіки, з урахуванням політичної та економічної ситуації як в країні, так і світі. Другий — передбачає власне аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства. Використовується даний вид аналізу для визначення реальної вартості підприємства, а також є основою прогнозування майбутньої прибутковості і ґрунтується на послідовному вивченні його діяльності, галузі і економіки в цілому. До недоліків фундаментального аналізу належить те, що він не враховує реальних змін економічних процесів, коливань цін і передбачає, що вартість підприємства стабільна або рівномірно змінюється.

Пом'якшує даний недолік використання, при здійсненні фундаментального аналізу, теорії рефлексивності, яка уточнює його результати, враховує вплив конкуренції на загальний економічний розвиток і залежність зростання економічних показників господарської діяльності від суб'єктивних уявлень його учасників про можливі ринкові зміни. Основні положення теорії рефлексивності полягають у наступному.

1. Стан ринку являє собою процес, на який впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників відносять необхідність здійснення операцій учасниками ринку з розміщен-

ня вільних грошових коштів, а також виконання грошових зобов'язань перед клієнтами та контрагентами. Суб'єктивні чинники включають оцінку поточного стану ринку і тенденцій його розвитку самими учасниками ринку. Дія цих факторів взаємопов'язано, причому дія однієї групи факторів посилює вплив іншої їх групи.

2. Опис динамічного процесу зміни параметрів товару повинно враховувати взаємодію об'єктивних і суб'єктивних факторів. Така взаємодія може бути названо рефлексивністю і, отже, характеризується певною функцією, яка залежить від когнітивної функції (оцінка стану) і бездіяльної функції (дії учасників ринку). Когнітивна функція — це пасивна функція, яка характеризує сприйняття учасниками ринку привабливості товару як можливого активу. Недіюча функція — активна і визначається конкретними діями учасників ринку.

3. Стан рівноваги, що характеризується балансом попиту та пропозиції, рідко спостерігається на ринку. При цьому прийняття рішень з управління ресурсами на ринку, найчастіше, не враховує ринкове співвідношення попиту і пропозиції [8].

Теорія рефлексивності лежить в основі інструментального аналізу оцінки конкурентоспроможності. Інструментальний аналіз ринку побудований на аналізі ринків окремих товарів, взаємозалежності їх при оцінці загального рівня конкурентоспроможності підприємства.

Фундаментальний аналіз на ринку включає аналіз підприємства та її характеристик. Такого роду аналіз проводиться на основі наданої інформації, при цьому його результати не залежать від особистої оцінки учасників ринку. Разом з тим будь-який учасник ринку проводить власний аналіз, в якому встановлює суб'єктивну порівняльну оцінку привабливості підприємства-конкурента, враховуючи можливість та переваги. На практиці повний аналіз стану підприємства вимагає обов'язкового використання фундаментального аналізу.

Технічний аналіз заснований на вивченні значних масивів інформації. Він дає можливість визначити ряд стандартних повторюваних закономірностей, що характеризуються певними ознаками та застосовується при оцінці конкурентоспроможності в залежності від її цілей і методів. Вибір виду оцінки, наприклад оцінка покупця при виборі об'єкта інвестицій з урахуванням ризику, прибутковості і ліквідності, можливості диверсифікації вкладень; оцінка продавця при визначенні номінальної вартості, вартості збуту, ринкової вартості при реалізації своїх товарів та методів залежить від завдань та очікуваних результатів досліджень.

На сьогоднішній день існує велика чисельність методів оцінки. Так, якісні методи оцінювання здебільшого мають низький ступінь математичної формалізації, їм властива трудомісткість реалізації та дискретність оцінки. Кількісні методи дають змогу оцінювати реальні шанси суб'єкта господарювання у конкурентній боротьбі за привабливі стратегічні зони господарювання та приймати виважені, з тактичного та стратегічного погляду, управлінські рішення [9]. Спеціальні методи оцінки — це методи, що дозволяють оцінити конкурентоспроможність підприємства за окремими аспектами його діяльності — виробничим, інноваційним, маркетинговим, фінансовим тощо. Комплексні методи базуються на комплексному підході до оцінки конкурентоспроможності підприємства [7]. Ряд авторів пропонують виокремлювати наступні групи методів [4], а саме методи: засновані на аналізі порівняльних переваг; що базуються на теорії рівноваги фірми і галузі; побудовані на основі теорії ефективної конкуренції; засновані на теорії якості товару; побудовані на основі матриць; інтегральні; засновані на теорії мультиплікатора; засновані на визначенні позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства; засновані на порівнянні з еталоном. В.І. Сахно на основі аналізу літературних джерел виділяє такі найбільші групи методів оцінки конкурентоспроможності підприємства [6]: 1) методи, засновані на теорії конкурентних переваг; 2) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; 3) методи, в основі яких лежить теорія якості товару; 4) матричні методи; 5) інтегральний метод. О. Є. Сомова у своєму дослідженні [10] за результатами вивчення наукової літератури з метою типізації та узагальнення пропонує виокремлювати п'ять основних груп методів оцінки конкурентоспроможності: методи, що базуються на описі конкурентної боротьби; методи, засновані на узагальненні думок експертів; методи оцінки конкурентоспроможності товару та конкурентоспроможності підприємства; методи, засновані на розрахунку інтегрального коефіцієнта за фінансовими і техніко-економічними показниками; методи оцінки конкурентоспроможності підприємства на основі аналізу рентабельності, грошових потоків і вартості бізнесу.

Здійснюючи оцінку конкурентоспроможності доцільно використати системний підхід при виборі методів (експертний, аналітичний, статистичний, індексний, нормативно-параметричний, балансовий, прогнозування і моделювання). Стосовно моделей на ринку можуть використовуватися концептуальні, математичні, компонентного аналізу, структурні, статистичні, факторні, логічні, імітаційні та інші види.

ВИСНОВОК

Мінливість економічної ситуації на внутрішньому і зовнішньому ринках зумовлює необхідність швидкого реагування і адаптування підприємств до змін та до умов жорсткої конкуренції, яка вимагає постійної оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства. Кількість вихідної інформації, завдання проведення оцінки, рівень професійної підготовки експерта-оцінника та особи, що приймає рішення та інші фактори впливають на вибір методичних підходів щодо оцінки рівня конкурентоспроможності.

Література:

1. Ковальська Л.Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення [Текст]: монографія / Л.Л. Ковальська. — Луцьк: Надстир'я, 2007. — 419 с.
2. Герасимчук З.В. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика [Текст]: монографія / З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська. — Луцьк: Надстир'я, 2008. — 248 с.
3. Дикань В.Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / В.Л. Дикань, Т.В. Пономарьова // Вісник економіки транспорту і промисловості. Серія "Економіка". — 2011. — Вип. 36. — С. 100—105.
4. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия: монография / Ю.Б. Иванов, А.Н. Тищенко, Н.А. Дробитько. — Х.: ХГЭУ, 2003. — 349 с.
5. Погребняк Д.В. Методи діагностики конкурентоспроможності підприємства / Д.В. Погребняк // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 32. — С. 45—51.
6. Сахно І.В. Аналіз основних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств / І.В. Сахно // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). — 2012. — № 2, Ч. 2. — С. 385—390.
7. Яцура В.В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності підприємств [Електронний ресурс] / В.В. Яцура, М.В. Замроз // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. Збірник наукових праць. — 2011. — № 2. — Режим доступу до статті: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviev/2011_2/18.pdf
8. Бердникова Т.Е. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия / Т.Е. Бердникова. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 356 с.
9. Рибницький Д.О. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства / Д.О. Рибницький, Т.А. Городня // Нау-

ковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.9. — С. 227—230.

10. Сомова О.Є. Вартісна оцінка рівня конкурентоспроможності підприємств машинобудування: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / Сомова О.Є.; ПВНЗ Європейський ун-т. — К., 2008. — 19 с., С. 17—19.

References:

1. Koval's'ka, L.L. (2007), Otsinka konkurentospromozhnosti rehionu ta mekhanizmy ii pidvyschennia [Evaluation of the competitiveness of the region and mechanisms to improve it], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.
 2. Herasymchuk, Z.V. and Koval's'ka, L.L. (2008), Konkurentospromozhnist' rehionu: teoriia, metodolohiia, praktyka [The competitiveness of the region: the theory, methodology, practice], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.
 3. Dykan, V.L. (2011), "Methodological approaches to assessing the competitiveness of enterprises", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 36, pp. 100—105.
 4. Ivanov, Yu. B. (2003), Konkurentospodobnost' predpriiatyia: otsenka, dyagnostyka, stratehiia [Competitiveness of the enterprise: assessment, diagnostics, strategy], KhGEU, Kharkiv, Ukraine.
 5. Pogrebniak, D.V. (2011), "Methods for assessing the competitiveness of the enterprise," Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury. Zbirnyk naukovykh prats, vol. 32, pp. 45—51.
 6. Sakhno, I. V. (2012), "Analysis of key methodological approaches to the assessment of the competitiveness of enterprises," Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskogo derzhavnogo agrotehnologichnogo universytetu, vol. 2, pp. 385—90.
 7. Yatsura, V. V. (2011), "Analysis of methods for assessing the competitiveness of the enterprises," Visnyk Volynskogo instytutu ekonomiky ta menedzmentu. Zbirnyk naukovykh prats, vol. 2, pp. 84—89.
 8. Berdnikova, T.E. (2001), Analiz i diagnostika finansovo-hozjajstvennoj dejatel'nosti predpriiatija [Analysis and diagnostics of financial and economic activity of the enterprise], INFRA-M, Moscow, Russia.
 9. Rybnytskyi, D. O. (2010), "Current approaches to evaluation competitiveness of enterprise," Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20.9, pp. 227—230.
 10. Somova, O. Ye. (2008), Vartisna otsinka rivnia konkurentospromozhnosti pidpriiemstv mashynobuduvannia [Valuation of the competitiveness of mechanical engineering], PVNZ Yevropeiskyi universytet, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.02.2016 р.